

G. Svidenska, PhD, Assoc. Prof.
Donbass State Pedagogical University, Slov'yansk

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS CHILD-PARENT RELATIONSHIPS IN FOSTER CARE

The article presents the problem of socialization of orphaned children in foster home. Empirically proved that the affection is a basis of child-parent relationship in a foster home. The effective social support can provide the overcome of traumatic experience for child and will acquire a positive experience of living in a family.

Key words: foster family, child-parent relationship, affection, social support.

УДК 316.614.5:519.922.7

О. Святохо

Центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді, Сімферополь

ПОЗАШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ЯК ІНСТИТУТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СТАРШОМУ ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У статті розглянуті характеристики підліткового віку, що є найбільш важливими з точки зору соціального розвитку особистості. Розкриваються основні відмінності освітнього середовища позашкільного навчального закладу як необхідні психолого-педагогічні передумови становлення та соціального розвитку особистості в підлітковому віці.

Ключові слова: соціалізація, підлітковий вік, позашкільний навчальний заклад, освітнє середовище.

Напружена соціальна, політична та економічна ситуація, що склалася на даний час в нашій країні, відбивається на особливостях поведінки і спілкування підростаючого покоління. За даними низки психолого-педагогічних досліджень у сучасних підлітків переважають високий рівень тривожності, зниження оптимістичного сприйняття майбутнього, агресивність, конфліктність поведінки, низькі показники соціально-психологічної адаптованості.

Осмислення соціального замовлення і найважливіших вимог держави щодо підвищення конкурентоспроможності української молоді у вимірі світового економічного простору, викладених у Програмі економічних реформ на 2010-2014 рр. за напрямом "Реформа системи освіти" та у Державній цільовій програмі розвитку позашкільної освіти на період до 2014 р., ставить перед психологами та педагогами завдання пошуку механізмів і засобів активізації внутрішніх резервів особистості, що з одного боку сприятимуть збереженню та зміцненню психічного здоров'я молоді, а з іншого – мотивувати на саморозвиток та активну життєву позицію в якості суб'єкта соціальної взаємодії [1].

Метою статті є аналіз психолого-педагогічних характеристик освітнього середовища позашкільного навчального закладу, що сприяють процесу успішної соціалізації старших підлітків.

Теоретичний огляд психолого-педагогічної літератури свідчить, що процес активного соціального становлення актуалізується в підлітковому віці, коли відбувається стрімкий розвиток особистості та становлення самосвідомості, динамічно протікає процес самопізнання, відбуваються якісні трансформації "Я"-концепції. Зупинимося на деяких особливостях підліткового віку, що є найбільш важливими з точки зору соціального розвитку особистості.

Підлітковий період характеризується віковою кризою, яка полягає в тому, що в цей час через боротьбу за незалежність, підліток задовольняє свої провідні потреби в самопізнанні та самоствердженні. Отроцтво це, насамперед, період підвищення значущості власного "Я" в системі уявлень про себе, формуванням складної системи самооцінок на підставі самоаналізу і порівняння себе з іншими. Центральним особистісним новоутворенням підліткового періоду є становлення "Я"-концепції або образу "Я". Е. Еріксон, розглядаючи процес соціального розвитку особистості, визначає підлітковий вік як стадію індивідуалізації "Я", коли головною метою є відповідь на питання: Який я? Що я можу? Формування образу "Я" протікає завдяки активному самопізнанню та актуалізації власної потенційності в процесі соціальної взаємодії, коли особистість виступає в якості

її активного суб'єкта і самостійно визначає для себе той соціальний континуум, який в більшій мірі відповідає її ціннісним орієнтирам та індивідуальним потребам. У цьому віці найважливішим, з точки зору соціалізації, є прагнення до спілкування з однолітками і до утвердження своєї самостійності, незалежності, особистісної автономності в референтному соціальному середовищі. При цьому на долю однолітків доводиться оволодіння цінностями, що найбільш значущі у сучасному світі, в той час як дорослі забезпечують їхню стабільність та емоційну підтримку при невдачі.

Центральне місце в мотиваційно-потребовій сфері старших підлітків займає мотив самоствердження та реалізації себе як "дійсних суб'єктів власної соціальної життєдіяльності, які прагнуть індивідуалізації" [2, 26]. Він відкриває можливості самоактуалізації (в даному випадку як прояву власного "Я", власної особистості) в соціальному вимірі шляхом реалізації внутрішнього потенціалу саморозвитку та накопичених знань і вмінь. Це відбувається у випадку, якщо у підлітка мотив досягнення успіху переважає над мотивом уникнення невдачі. Мотивація досягнення проявляється як в навчальній, так і в інших видах діяльності. Вона визначає почуття власної гідності і уявлення про рівень досягнень, зниження якого виявляється надзвичайно болючим для підлітка: він не може дозволити собі впасти у власних очах. У нього не просто виникає почуття впевненості в собі і здатність покладатися на себе, але і формуються способи поведінки, що дозволяють йому впоратися з життєвими труднощами.

Поряд з цим для забезпечення соціальної адаптації та розвитку дуже важливо оволодіння старшими школярами засобами досягнення бажаного результату і організації власної поведінки, до яких відносяться вміння визначати цілі діяльності, планувати, розробляти стратегії індивідуальних та колективних дій тощо. Відповідальність і "локус контролю", як її показник, а також свідоме цілепокладання є центральною ознакою соціальної зрілості в підлітковому віці.

Процес соціалізації особистості, який ми розглядаємо в єдності процесів соціальної адаптації, соціального розвитку та соціального перетворення (соціальної креативності), буде більш успішним при дотриманні низки умов.

Так, Ю. О. Кобазєва у своєму дисертаційному дослідженні виділяє усвідомлений і диференційований образ "Я", різноманітність референтних груп за віком та соціальною приналежністю, а також взаємне прийняття учасників соціальної взаємодії як умови, що сприяють успішній соціалізації підлітків [4, 13].

О. Л. Нікітіна визначає такі умови, що підвищують ефективність процесу соціалізації в підлітковому віці: педагогічна підтримка; адаптивне освітнє середовище, в якому є реальна можливість свободи вибору учнями як освітнього, так і виховного маршрутів; опора у навчанні та вихованні на активність, творчість, самостійність, дружній і відкритий характер відносин; зв'язок з іншими інститутами та агентами соціалізації [5, 14].

На думку І. В. Гудовського, соціалізація старших підлітків буде успішною, якщо у позаурочній діяльності середньої школи створити такі педагогічні умови як: послідовне введення у позаурочну діяльність різноманітних організаційних форм, що відповідають віковим потребам учнів; своєчасне створення в процесі позаурочної діяльності системи ситуацій успішності, що будуть сприяти творчій самореалізації, подоланню негативного стану незадоволеності собою та іншими; підготовка підлітків до соціального самозахисту, що забезпечує формування безпечної поведінки та зменшення ризику негативного соціального впливу [3, 12].

Досліджуючи динаміку розвитку соціальних здібностей, що є підґрунтям ефективності процесу соціалізації у підлітковому віці, О. І. Власова підкреслює значущість широкого соціального кола взаємодії, а також необхідність прийняття референтною групою однолітків, як умов успішності соціального розвитку особистості при переході з молодшого до старшого підліткового віку [2, 25-27].

Узагальнюючи висновки вище наведених психолого-педагогічних досліджень, як і тих, що не увійшли до статті, ми можемо констатувати, що необхідними умовами успішності соціалізації особистості у підлітковому віці є:

- *широкий контекст соціальної взаємодії особистості* (різні за віковим, соціальним, культурним, освітнім рівнем групи, до яких включається підліток; доступність як очного так і заочного залучення до культурної та історичної спадщини тощо);

- *прийняття з боку референтної групи*, що забезпечує психічне, психологічне та емоційне благополуччя особистості (ціннісно-орієнтаційна єдність групи; соціометричний статус; можливість вільного особистісного прояву в колективі однодумців тощо);

- *психолого-педагогічний супровід особистісного та соціального становлення* (творче освітнє середовище; варіативність форм та методів навчання; системність та цілеспрямованість педагогічного, психологічного та корекційного впливу; створення ситуацій особистісного успіху; певна модель взаємодії учень – вчитель на засадах особистісно орієнтованого навчання тощо).

Як свідчить практика, найбільш повно запиту суспільства щодо розвитку соціальної активності, відповідальності, компетентності, здатності входження в широкий соціальний контекст взаємодії як необхідних якостей особистості, розвиток яких має забезпечуватися сучасними суспільними інститутами, є творче середовище позашкільних навчальних закладів освіти.

Сучасна шкільна освіта в Україні, на нашу думку, все ще здебільш спрямована на трансляцію учням необхідних знань, розвиток умінь і навичок, але недостатньо розвиває вміння приймати рішення, використовувати інформаційні та комунікаційні технології для особистісного розвитку, критично мислити, вирішувати конфлікти, взаємодіяти в різних за освітнім, соціальним, культурним рівнем групах тощо. Зміст та форми організації освітнього процесу у закладах середньої освіти не в повній мірі відповідають соціальним вимогам та не є спрямованим на придбання необхідних життєвих компетентностей, що перешкоджає процесу ефективної соціальної адаптації та розвитку.

Реальна освітня практика, незважаючи на теоретико-методологічне обґрунтування необхідності та можливості

реалізації гуманістичного, особистісно-орієнтованого, індивідуально-диференційованого підходів в навчанні і вихованні учнів, залишається орієнтованою на масовість і універсальність підготовки фахівців у конкретних галузях знань, притаманною індустріальній епосі. Частково це пояснюється протиріччям між наділенням учня якостями суб'єкта пізнання та соціального розвитку в теорії та його практичної неготовністю зайняти суб'єктну позицію в силу своїх індивідуальних, вікових особливостей та освітнього рівня. Також, не завжди внутрішній потенціал розвитку учня може проявитися і реалізуватися в реальній практиці навчання в силу її методичної та організаційної неготовності до такої взаємодії.

Говорячи про оновлення принципів, цілей, змісту, форм і методів організації освітнього простору що будуть максимально сприяти ефективності входження підлітків у соціальне середовище, необхідно враховувати ряд переваг системи додаткової позашкільної освіти як змістовного, так і процесуального характеру. У контексті цієї статті будуть розглянуті ті, що є найбільш значущими з боку впливу на соціальний розвиток особистості підлітка, а саме:

- *Адаптивність та гнучкість освітнього середовища*. По своїй суті система позашкільної освіти є більш гнучкою і швидко реагуючою на зміну вимог до цілей і змісту освіти, що допомагає їй дуже легко адаптуватися під соціальні та особистісні замовлення учасників освітнього процесу. Ця характеристика забезпечує можливість "підстроюватися" під учня у процесі навчання, педагог може досить гнучко і автономно вибудовувати освітній процес, застосовуючи раніше не заплановані форми та методи, вчасно змінювати швидкість та вектор психолого-педагогічного впливу.

- *Відкритість освітнього середовища*. На відміну від шкільного навчання, позашкільна освіта не є обов'язковою. Її головна мета задовольнити особистісний запит учнів, використовуючи потенціал їх вільного часу і надаючи кожній дитині можливість вільного вибору освітньої галузі, профілю навчальних програм, часу їх засвоєння, включення в різноманітні види діяльності з урахування їх індивідуальних схильностей та навчальної мотивації.

- *Широта освітнього середовища*. Освітнє середовище позашкільних навчальних закладів (ПНЗ) "розширюється" за рахунок різноманітних соціальних інститутів (наукові лабораторії, дослідницькі центри, громадські організації тощо), що залучені до процесу організації та здійснення учбово-пізнавальної діяльності, що дозволяє збагатити зміст освіти, і вивести її на творчий рівень. Учні більш повно включаються в широкий соціально-науковий контекст, формуючи науково-дослідний та соціальний потенціал держави. Також, з точки зору внутрішньої специфіки, освітній простір позашкільного навчального закладу є більш різноманітним: творчі учнівські колективи є гетерогенними за віком, освітнім рівнем тощо.

- *Суб'єктність освітнього середовища*. Освітній процес ПНЗ має особистісно-діяльнісний характер, а дитина сприймається як активний суб'єкт пізнання та життєдіяльності. Важливою є і роль педагога в його суб'єктному прояві. Оскільки тільки вчитель, який перебуває в постійному творчому пошуку, готовий до активної взаємодії зі своїми вихованцями, що виявляє не тільки професійну компетентність, а й готовність постійної самоосвіти, здатний "супроводжувати" особистісно значущий пошук учнів. У своїй взаємодії учень і педагог вибудовують ту траєкторію руху до поставленої мети, яка є найбільш прийнятною і продуктивною, а також враховує індивідуальні можливості та запити учня, з одного боку, та методичну та організаційну готовність педагога з іншого боку.

Ціннісно-орієнтаційна єдність освітнього середовища. Освітній простір ПНЗ передбачає створення середовища односторонності, захоплених однією предметною областю, що дозволяє вільно взаємодіяти та проявлятися в якості суб'єкта самопізнання та розвитку кожній дитині. Навчальний колектив виступає в якості референтної, значущої групи, де можна проявити весь свій особистісний та інтелектуальний потенціал без остраху.

Ситуація успіху як основа освітнього середовища. Організація процесу навчання дозволяє уникнути оцінки та контролю знань, ставлячи на чільне місце створення ситуації успіху і визнаючи цінність не тільки результату, а й процесу пізнання. З іншого боку учні можуть отримати оцінку результатів своєї діяльності, взявши участь у різному рівні конкурсних програмах. Однак це буде їх самостійне осмислене рішення, що не диктується зовнішніми обставинами необхідності.

Таким чином, творче освітнє середовище позашкільного навчального закладу інтегрує в собі усі психолого-педагогічні умови прояву та успішного розвитку особистості підлітка як суб'єкта соціалізації.

Організація різноманітної взаємодії учнів на основі поєднання різноманітних видів діяльності в установах додаткової освіти, що проявляється в зближенні ціннісних орієнтацій, узгодженні загальних соціальних і особистісних цілей, злитті індивідуальних освітніх маршрутів в єдину програму дій, забезпечує ефективність процесу соціалізації в старшому підлітковому віці.

Список використаних джерел

1. Державна цільова програма розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року. – Електронний ресурс : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/785-2010-%D0%BF>
2. Власова О. І. Психологічна структура та чинники розвитку соціальних здібностей : автор. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / О. І. Власова. – Київ, 2006. – 43 с.
3. Гудовский И. В. Педагогические условия успешной социализации старших подростков в процессе внеурочной деятельности : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / И. В. Гудовский. – Красноярск, 1999. – 16 с.
4. Кобазева Ю. А. Динамика процесса социализации при переходе от младшего к старшему подростковому возрасту : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 "Психология развития, акмеология" / Ю. А. Кобазева. – Москва, 2000. – 17 с.
5. Никитина Е. Л. Социализация старших подростков на основе системы педагогической поддержки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Е. Л. Никитина. – Киров, 2005. – 22 с.
1. The State target program of adult education for the period until 2014. – Electronic Resource: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/785-2010-%D0%BF>
2. Vlasova O. Psychological structure and factors of social skills : Abstract of thesis of Doctor in Psychology : 19.00.07 "Educational and Developmental Psychology" / O. I. Vlasova. – Kyiv, 2006. – 43 p.
3. Gudowski I. V. Pedagogical conditions of successful socialization of older teenagers in the extracurricular activities : Abstract of PhD thesis : 13.00.01 "General pedagogics, and education" / I. V. Gudowski. – Krasnoyarsk, 1999. – 16 p.
4. Kobazeva A. Dynamics of the socialization process in the transition from junior to senior adolescence : Abstract of PhD thesis 19.00.13 "Development Psychology" / Y. A. Kobzev. – Moscow, 2000. – 17 p.
5. Nikitina E. L. Socialization of older adolescents on the basis of educational support : Abstract of PhD thesis 13.00.01 "General pedagogics, and education" / E. L. Nikitin. – Kirov, 2005. – 22 p.

Надійшла до редколегії 25.01.14

Е. Святохо

Центр еколого-натуралістического творчества ученической молодежи, Симферополь

ВНЕШКОЛЬНОЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ КАК ИНСТИТУТ СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ В СТАРШЕМ ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

В статье рассмотрены характеристики подросткового возраста, наиболее существенные с точки зрения социального развития личности. Раскрываются основные отличия образовательной среды внешкольного учебного заведения как необходимые психолого-педагогические условия становления и социального развития личности в подростковом возрасте.

Ключевые слова: социализация, подростковый возраст, внешкольное учебное заведение, образовательная среда.

Н. Sviatoho

Centre for Environmental and naturalistic creativity of learning youth, Simferopol

EXTRAMURAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS AS AN INSTITUTION OF SOCIALIZATION AT THE SENIOR AGE OF ADOLESCENCES

This article presents the characteristics of adolescence, the most significant in terms of social development of the individual. The main differences between extra curriculum and formal educational environment which act as necessary psychological and pedagogical conditions of formation and social development of the identity in adolescence are described.

Key words: socialization, adolescence, extra school educational institutions, educational environment.

УДК: 316.6:061.2–055.2 (477)

Н. Устінова, асп.
Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів

З'ЯСУВАННЯ ЗВ'ЯЗКІВ УЧАСТІ ЖІНОК У ДІЯЛЬНОСТІ ЖІНОЧИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ІЗ ДЕМОГРАФІЧНИМИ, СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИМИ ТА ПСИХОЛОГІЧНИМИ ЧИННИКАМИ

У статті представлено модель дослідження залученості жінок до діяльності жіночих громадських об'єднань, яка об'єднує демографічні чинники, чинники соціальної поведінки та психологічні чинники. Емпірично з'ясовано, що серед демографічних чинників участі жінок у жіночих громадських об'єднаннях домінуючим чинником є наявність вищої освіти. Провідними соціально-психологічними чинниками є прагнення жінки урізноманітнити своє життя і контролювати перебіг подій у суспільстві. З психологічних чинників на громадську участь жінок впливають мотиваційні (незадоволені потреби у самовираженні, орієнтація на суспільні цінності та суспільно корисну діяльність, досягнення успіху, домінування розвивальних мотивів й творчої активності) та особистісні чинники (відкритість до сприйняття нових знань та досвіду).

Ключові слова: жіночі громадські об'єднання, громадська активність, чинники громадської участі жінок.

Актуальність дослідження. Неурядові жіночі об'єднання своєю діяльністю покликані впливати на розвиток громадянського суспільства, сприяти розв'язку специфічно жіночих проблем: розвитку жіночого підприємництва, запобіганню торгівлі людьми та домашньому

насилству, захисту дитячих прав, відновленню української культури та ін. Однак у сучасних умовах більшість жіночих громадських об'єднань не відіграють суттєвої ваги у суспільному житті, не повною мірою впливають на проблемні сфери взаємин громади та держави, тим